

Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України
відділ історії зарубіжної філософії
сектор історії східної філософії
Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків

Увага!!!

Семінар відбудеться за адресою:

Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків,
вул. Терещенківська 17 (виставкова зала)

27 вересня 2016, 16:00

СЕМІНАР ДОСЛІДНИКІВ СХІДНИХ ФІЛОСОФІЙ

Засідання ХСVIII

Тема доповіді:

«Образ святих сиддгів в літературі і мистецтві буддизму
ваджраяни в зв'язку з атрибуцією тангка 18 ст. з колекції
Національного музею мистецтв
імені Богдана та Варвари Ханенків»

Доповідач:

Євген Осауленко, провід. наук. спів.,
Національний музей мистецтв
імені Богдана та Варвари Ханенків

ЗАПРОШУЄМО УСІХ ЗАЦІКАВЛЕНИХ!

Див.:

www.tdsf.kiev.ua/

http://community.livejournal.com/ukr_asia_philos

<http://www.facebook.com/OrientalPhilosophiesSeminarKyivUkraine>

ТЕЗИ

Темою доповіді є атрибуція експонату з колекції Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків – тибетського живописного зображення «тангка» 18 століття «Куккуріпа, один з 84х магасиддгів – буддистських святих» (462ЖВ (2107 ДВ)).

Пам'ятку було придбано в 1969 році у московського колекціонера В.С. Величка. Впродовж сорока семи років перебування в колекції музею тангка публікувалася лише двічі і до останнього часу не ставала предметом окремого дослідження. Нині з'явилася можливість заповнити цей пробіл.

Перед тим, як безпосередньо аналізувати експонат музею, варто уточнити чимало важливих питань – ким були святі «сиддги»/«магасиддги» в традиції буддизму Ваджраяни?; яке місце посідають їхні образи в літературі і образотворчому мистецтві цього відгалуження буддизму?

Слово «сиддги» можна перекласти як «надможливості». Первинно в Індії доби доісламського середньовіччя 7-12 століть сиддгами називали осіб, які з різних обставин виявилися виключеними за межі суспільної ієрархії, але здобули авторитет і прославилися як цілителі і заклинателі духів. Завдяки розвитку так званої «тантри» – низки рухів в рамках буддизму, індуїзму та джайнізму – слово «сиддг» набуває нового змістового відтінку – «тантричний подвижник-екстремал, святий-чудотворець». В контексті буддистської тантри (буддизму Ваджраяни) святі-сиддги стали сприйматись як люди, що в гранично короткий термін перетворилися на бодгісаттв – Просвітлених Сутностей, які не полишають земного світу, аби допомагати людям і всьому живому та сприяти духовному прогресу мешканців нашої космічної «сфери бажань» (камадгату). Важливо відзначити, що згідно традиції Ваджраяни сиддги досягли безсмертя і досі незримо перебувають разом з людьми, вони є покровителями спільнот і місцевостей. Від них, як і від духовних вчителів сучасності, можна отримати благословення. Для «виходу на контакт» зі згаданими святими існують спеціальні обряди, молитви, духовні практики, що сприяло поширенню образів магасиддгів в літературі і образотворчому мистецтві.

Найбільш відомим текстом, присвяченим святим-сиддгам є «Життєписи 84х сиддгів» індійського автора межі 11-12 століть Абгаядатти. Абгаядатта – варіант імені видатного вченого Абгаякарагупти – автора трактатів по іконографії та практиці візуалізації.

Життєписи сиддгів Абгаядатти складаються з епізодів, що описують важливі події в житті святих, здійснені ними звершення і чудеса. Ці епізоди можна розділити на тематичні групи і підгрупи. Більшість епізодів описують те, як вчитель героя знайшов індивідуальний підхід до учня і в такий спосіб допоміг йому стати сиддгом. Менша частина присвячена тому, як герой подолав перепони чи спокуси на шляху до вищої мети та чудесам, здійсненим сиддгами.

Саме ті сиддги, з особами яких пов'язані сюжети останніх двох груп, певно були найбільш шановані. Їх образи з'являються в культовому живописі з самого раннього періоду розвитку мистецтва Ваджраяни на тибетському ґрунті і мають достатньо стійку іконографію. З 13 століття відомий цикл зображень «Восьми вибраних сиддгів», до складу якого входить і герой ківської тангка - Куккуріпа. Темі згаданого циклу присвячені дослідження австрійського дослідника Крістіана Лужаніца (Christian Luczanits).

В ранньому тибетському живописі 12–14 століття формуються три підходи до відтворення ситуації, в якій постають зображені сиддги:

- ілюстрування епізодів життя;
- зображення святого в момент відпочинку й роздумів – на важливі події життя вказують натяки у вигляді атрибутів і/або супроводжуючих персонажів;
- зображення щасливого гармонійного життя і розваг безсмертних сиддгів в їхніх таємних помешканнях – в такому разі будь-які елементи ілюстрування життя взагалі відсутні;

Хоча індійських зображень конкретних сиддгів і не зберіглося, цілком зрозуміло, що вони виникли в тибетському мистецтві під індійським впливом. Сиддги зображуються як зрілі чоловіки з бородою і вусами або безбороді молоді чоловіки. Це може здатися сучасному глядачеві проявом «реалізму», але насправді дані типажі в індійській традиції були пов'язані з зображеннями Гнівних Вищих Сутностей – Шиви Бгайрави в індуїзмі і грізних будд «Герука» – у буддизмі Ваджраяни.

Протягом 15-19 століття відбувається поступове формування зрілого стилю тибетського мистецтва, в якому традиції середньовічного світського китайського живопису були адаптовані для потреб культових зображень тангка. Цей процес торкнувся і трактовки образів святих-магасиддгів. Індійська художня традиція з її витонченим смаком до ідеалізації і чуттям міри в передачі дисгармонійного давала лише натяки на риси епатажу і «священного безумства» в образах магасиддгів. Для тибетського мистецтва 15-19 століть властиве прагнення експресивно унаочнити ці риси, в зв'язку з чим для зображень магасиддгів адаптуються елементи китайської традиції гротескних зображень учнів будди – «аргатів» (кит. «лоханів»), святих і патріархів школи Чань, ушавлених поетів, даоських безсмертних «сян шенів».

Самим раннім свідченням цього процесу є стінописи початку 15 століття в каплиці Ламдре храмового комплексу Палкгор чортен у Г'янце (район Цанг в центральному Тибеті), а також малюнки в альбомі взірців одного з провідних виконавців цих

зображень – непальського художника Дживарами. В цих творах святі-сиддги або зображуються схожими на Грізних Просвітлених Сутностей розряду Захисників Вчення з їх підкреслено потворною, загрозливою зовнішністю, або ж сиддгам надаються гротескні типажі ликів, запозичені з китайської традиції.

Остаточне формування зрілого стилю тибетського живопису багато в чому пов'язане з так званим «Походним стилем», що виник в рамках традиції школи Карма Каг'ю. Цей стиль був заснований в 16 столітті Восьмим Кармапою Мікйо Дорже (1507-1554) і відроджений після періоду політичної нестабільності у 17 столітті уславленим діячем-універсалом – ієрархом, будівничим, книговидавцем, вченим-лінгвістом, медиком і винятково обдарованим митцем – Сіту Панченом Чок'ї Джуне (1700-1774), який в тибетській традиції отримав почесне звання «Мага Пандіта».

Ми не даремно згадуємо Сіту Панчена – завдяки матеріалам, представленим на сайті www.himalayanart.org вдалося з'ясувати, що тангка «Куккуріпа» з колекції Музею імені Ханенків є раннім і високопрофесійним списком з зображення, яке входило до складу першого видатного живописного твору Сіту Панчена – циклу «Вісім вибраних сиддгів». Цей цикл двадцяти трьох річний Чок'ї Джуне виконав у 1726 році під час перебування в монастирі Палджор і підніс його в дар володарю тибетської держави Дерге, яка існувала з 15 по 19 століття (нині в складі Сичуані (Китай)).

Оригінали циклу не збереглися, він відомий завдяки великій кількості списків різного творчого і професійного рівню. Більшість цих списків нині перебуває в колекції Музею мистецтв Рубіна (Rubin Museum of Art) в місті Нью-Йорк (США). Списки окремих тангка циклу також зберігаються в приватних колекціях США – Джона та Берти Форд (Collection of John and Bertha Ford), Джона та Каріни Стюарт (Collection of John and Karina Stewart) – і, як виявилось, ще й у зібранні київського Музею Ханенків.

Цикл «Восьми вибраних сиддгів» являє приклад творчої адаптації традицій китайського піджанру «людська постать серед краєвиду або саду» для зображень святих буддизму Ваджраяни. Згаданий піджанр виник в китайському живописі за доби Тан (7-9 століття) і пізніше здобув особливого значення в зв'язку з важливою для китайської традиції темою усамітнення і спілкування з природою. В самому Китаї піджанр грав роль поєднуючої ланки між пейзажем, побутовими сценами і портретом, між світськими і релігійними зображеннями.

Тангка «Куккуріпа» гарно ілюструє художні особливості творів згаданого циклу Сіту Панчена.

Зображений святий в буддизмі Ваджраяни вшановується як видатний вчитель, пов'язаний з традиціями Магамайя, Гут'ясамаджа та Буддгакапала тантр. Наведений у збірнику Абгаядатти переказ про Куккуріпу характеризує його як подвижника, що успішно подолав спокусу на шляху до вищої мети. Здобувши надприродну здатність мандрувати в світі небожителів, Куккуріпа картався через дилему – чи залишатися й надалі у гостинних богів сфери Траястрімса, чи вертатись на землю до собаки-самички, яку він підібрав щенятком і вигодував. Зрештою перемогла турбота про чотириногу подружку. Коли Куккуріпа повернувся на землю, виявилось, що в подібі собаки з ним тривалий час перебувала муза-«дакіні», яка в подяку за вірність дарувала його одкровення.

У зображеннях Куккуріпи, починаючи з 13 століття, дається лише натяк на цей сюжет у вигляді постаті собаки, що супроводжує подвижника. Особливістю трактовки образу Куккуріпи в творі Сіту Панчена є те, що жанрова тема йога, що грається з собакою, тут відходить на другий план. Магасиддга показаний подібним до поета, що уважно прислуховується і приглядається до світу довкола себе, прагне увійти в резонанс з вібраціями Всесвіту в пошуках натхнення. Така трактовка відповідає нашим знанням про святого – подібно до інших сиддгів Куккуріпа є автором особливих тантричних поезій, в яких він втілював свій духовний досвід.

Окремим важливим питанням є те, якою мірою і в який спосіб тангка циклу «Восьми вибраних сиддгів» ілюструють перекази, наведені в збірнику Абгаядатти? Розгляд творів переконує в тому, що автор парадоксальним чином поєднує два часових виміри – минуле, коли святі здійснювали описані в переказах чудеса і подвиги та теперішнє, коли сиддги ведуть щасливе життя безсмертних просвітлених осіб в своїх таємних помешканнях, готові щомиті прийти комусь на допомогу.

Атрибуція тангка «Куккуріпа», як списку з твору Сіту Панчена, ґрунтується на аналогіях з двома зображеннями цього ж магасиддга з колекції Музею мистецтв Рубіна (Catalogue # асс. F1997.42.3 та Catalogue # асс.F1998.1.9). Але за особливостями трактовки образу святого і загальних особливостей стилістики пам'ятки київська тангка значно ближче до іншого списку з твору Сіту Панчена – зображення магасиддга Ггантапади з колекції Джона та Берти Форд. Скоріше за все, тангка з Музею Ханенків і зібрання подружжя Форд є роботами одного майстра або колективу майстрів.

Раніше Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків міг пишатися лише одним підписним тангка – це відома робота майстра кінця 19 століття Санкара – «Ваджрабгайрава – гнівне втілення бодгісаттви мудрості Манджушрі». Відтепер ми знаємо, що заклад володіє ще одним твором тибетського живопису, пов'язаним з іменем визначеного автора, – при чому це ім'я першої величини. Сподіваємося, що подальше вивчення колекції буддистського мистецтва Музею імені Ханенків принесе колективу ще не одне важливе відкриття.